

„IŠ MENKŲ DAIKTŲ DAUGSYK DYVAI PASIDARO“, ARBA KAIP MENKA TAMPA DIDŽIU

Žavinta Sidabraitė

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariamas sąmoningas Kristijono Donelaičio apsisprendimas tapti lietuviškos kaimo bendruomenės kunigu, rūpintis parapijiečių tikėjimu ir dora. Švietėjiška poeto laikysena didele dalimi nulėmė ir jo poetinio pašaukimo raišką. Pripažinęs kiekvieno Aukščiausiąja valia sukurto pasaulio elemento svarbą, Donelaitis sąmoningai nukreipė akis į „mažus“ dalykus ar „žemiausias“ substancijas. Sąmoningai pasirinko kūrybą apie labiausiai beteisį, labiausiai atsilikusį didžiausio Prūsijos užkampio valstietį būrą. Apie jį ir jam. Benykstančia mažumos kalba. Galima kelti klausimą, ar šis kraštutiniai konservatyvus, „mažiausio“ Prūsijos karalystėje adresato pasirinkimas paradoksaliai nelėmė Donelaičio kūrybos modernumo to meto Europos poezijos kontekste? Pažeidęs tuomet galiojusias estetikos normas, Donelaitis staiga įsiveržė į geriausių Europos poetų tarpą ir ne tik tapo vienu iš jų, bet ir toli juos pralenkė. Europos mastu niekam nežinomas, silpno balso, silpnos sveikatos Prūsijos provincijos kaimo kunigas akimirka tapo bene didžiausiu Europos poetu. Akimirka, nes Europa apie jį tąkart taip nieko ir nesužinojo. Bet jis liko didelis mums, mūsų mažos, mažėjančios, išvažinėjančios tautos atstovams. Liko, kad primintų tikrąsias gyvenimo vertes ir vertybes.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Kristijonas Donelaitis, Gottfriedas Wilhelmas Leibnizas, Christianas Wolffas, Apšvieta, pašaukimas, poetas, poetinė kūryba, būras, gamta.

ABSTRACT

The article discusses the conscious choice of Kristijonas Donelaitis to become a priest of a Lithuanian rural community and to take care of the parishers' faith and morals. The Enlightenment-related position of the poet predetermined the expression of his poetical vocation to a great extent. By recognizing the significance of each element of the world created by the will of God, Donelaitis consciously turned his glance towards 'minor' things or the 'lowest' substances. He consciously chose to write about the most deprived, the most backward peasant-boor of the remotest Prussian periphery: about him and for him, in the declining language of the minority. One might ask whether the choice of that conservative addressee, the 'smallest' in the Kingdom of Prussia, did not paradoxically account for the modernity of Donelaitis' works in the context of the that time poetry. By the violation of the aesthetical standards of his time, Donelaitis unexpectedly forced his way into the ranks of the best poets of Europe and not only became one of them, but far surpassed them. A rural priest of a Pussian province with his weak voice and poor health, unknown to Europe, for a wink of an eye became perhaps the greatest European poet. For a wink of an eye, as Europe at the time did not learn about him. However, he remained great for us, representatives of a small, declining, and emigrating nation, and stayed with us to remind us of the true values of life.

KEY WORDS: Kristijonas Donelaitis, Gottfried Wilhelm Leibniz, Christian Wolff, the Enlightenment, vocation, poet, works of poetry, boor, nature.

Dr. Žavinta Sidabraitė,

Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Literatūros katedros docentė

Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva

El. paštas: sidabra@takas.lt

Kristijono Donelaičio asmenyje laimingai sutapo kunigas ir poetas, poetas ir kunigas. Šiandien literatūros moksle neabejojama, kad kurdamas eiles jis ir realizavo įgimtą talentą, ir hegzometro ritmu bent retsykiais puošė savo pamokslus. Tiesa, nežinia, ar Donelaitis rengėsi savo poeziją kada publikuoti. Leonas Gineitis, remdamasis Georgo Christopho Pisanskio Prūsijos literatūros istori-

joje, parašytoje iki 1790 metų, pateiktais duomenimis apie Tolminkiemio kunigą kaip poetą, darė prielaidą, kad galbūt publikuos bent vokiškai¹.

1. Donelaičio laikysena buvo beveik tipiška to meto švietėjo laikysena. Prisiėmęs kilnią misiją ganyti ir šviesti gana tamsų to meto lietuvių valstietį, Donelaitis, kaip buvo įprasta to meto švietėjams, nesitapatino su savo ugdytiniais, gyveno šalia jų, įsiklausė į jų bėdas ir džiaugsmus, bet niekada nebuvo vienas iš jų. Gyvendamas kaime, pasisakydamas už kaimiško, uždaro gyvenimo būdo privalumus, Donelaitis pats savo pomėgiais, interesų sritimis buvo gerokai už kaimo ribų. Nors klebonaudamas Tolminkiemyje kaip kunigas gavo apie 40 ha žemės, bet, amžininkų liudijimu, ūkio reikalus didžia dalimi buvo pavedęs žmonai Anai Reginai. Karališkojo dvaro nuomininkas Teofilis Ruigys, su kuriuo Donelaitis teisėsi dėl žemių separacijos, apie Donelaitį rašė taip: „Jis visiškai nežino ligšiolinių savo žemių kokybės ir juo labiau kiekybės, nes per 32 kunigavimo ir sielų ganyimo metus savo laukus vos iš tolo matė. Jo nuomonė ir sprendimai, kuriuos jis [...] pareiškia, yra ne jo, bet pasiskolinti iš jo varpininko Želigmono ir tarnų, kuriuos jis irgi ne visada gerai pažįsta [...]. Tačiau giliau pažūrėjus, nereikėtų, tiesą sakant, nė reikalauti iš to pastoriaus (kunigo – *aut.*) tikslų žinių apie jo laukų būklę ir apskritai apie visa tai, kas vienu ar kitu būdu susiję su separacija, nes, negailėdamas didelio triūso ir pastangų, jis atsidėjęs vien aukštiesiems mokslams ir moksliekiams dalykams, taip pat ganomųjų sielos reikalams.“² Ruigys gana tiksliai ir, matyt, objektyviai įvardija Donelaičio interesus.

Kad ūkininkavimo darbai buvo našta, „Žiniose“ įpėdiniui netiesiogiai prisipažįsta ir pats Donelaitis: „Ak, jūs miestų kunigai, neprivalą su žemės ūkiu kamuotis, kokie jūs laimingi!“ (*Ach ihr Prediger in den Städten, die ihr euch mit der Landwirtschaft nicht plagen dürft, wie glücklich seyd ihr!*)³

Donelaitį labiau žavėjo „kilnesnis“, itin madingas tuomet užsiėmimas – sodas. Rėzos liudijimu, jis buvo užveisęs sodą, kuriame „prisodino rinktinių vaismedžių. Jau senas būdamas, jis rašė vienam bičiuliui: „Aš daug valandų praleidžiu savo sode, skiepydamas, akiuodamas, sodindamas ir t. t., ir mažtau: reikia palikti ką nors ainiams.“⁴

Be to, Donelaičio kunigystės metais Tolminkiemyje buvo daug statoma: 1756 metais pašventinta nauja bažnyčia, 1760 metais po gaisro atstatyta mokykla, 1764 metais kapitališkai rekonstruota klebonija, pastatyti kunigų našlių namai. Poetą traukė meistrystė, amžininkams jis kur kas geriau buvo žinomas kaip nagingas mechanikas, o ne kaip poetas. Rėza toje pačioje pratarmėje „Metų“ leidimui rašo, kad Donelaitis „savo mėgstamais užsiėmimais pasirinko praktinę mechaniką, optiką ir fiziką. Labai buvo įgudęs šlifuoti optinius stiklus, ir ilgai garsėjo jo padaryti barometrai bei termometrai. Lygiai mitriai dirbo muzikos instrumentus, tarp kurių fortepijonas, antras tokio tipo Prūsijoje, buvo labai vertinamas“⁵. Meistrystę iš tiesų galime vadinti Donelaičio pašaukimu: dėl senatvės nebegalėdamas meistrauti, jis su jaunystės jėgų ilgesiu laiške sušunka: „Ak, kad dar galėčiau dirbti barometrus!“ („*Ach! wenn ich noch Barometers machen könnte!*“)⁶

Dar vienas talentingo kunigo pašaukimas buvo poezija. Donelaitis buvo poetas, kaip sakoma, „nuo Dievo“. Nėra abejonių, kad jis mėgavosi tiek pačiu kūrybos procesu, tiek jo vaisiais: ne kartą,

¹ GINEITIS, L. *Lietuvių literatūros istoriografija*. Vilnius, 1982, p. 67–68.

² [DONELAITIS, K.] Tolminkiemio žemių separacijos byla. Donelaičio pastabos dėl amtmono Ruigio 1775. XII. 15 rašto Gumbinės Karo ir domenų rūmams. T. Ruigio raštas. In DONELAITIS, K. *Raštai*. Vilnius, 1977, p. 454–455.

³ [DONELAITIS, K.] Žinios. In K. DONELAITIS. *Raštai*. Vilnius, 1977, p. 437, 425.

⁴ [RÉZA, L.] [K. Donelaitis ir jo kūryba]. In *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*. Sud. L. GINEITIS. Vilnius, 2002, p. 18.

⁵ Ibid., p. 19.

⁶ [DONELAITIS, K.] II laiškas. In DONELAITIS, K. *Raštai*, p. 277, 274.

matyt, iki užsimiršimo rašyta ilgais vakarais⁷; poezija skaityta draugams, ja mokyti būrai. Hegzame-tras pasirinktas sąmoningai, absoliučia klausia išgirdus tobulą jo skambėjimą, susiejantį lietuviškai kuriamas eiles su klasikinės poezijos viršūnėmis. Tačiau sykiu ir labai aiškiai suvokta būtinybė ne mėgdžioti klasikų, kuriant idilinius kaimo vaizdelius (būtent tokia poezija buvo kuriama to meto Europoje), o gyvu žodžiu atsilipti į pakitusias gyvenimo realijas. Apie šią gana skausmin-gą savo suvoktą Donelaitis liūdnei užsimena jau cituotame laiške Jonui Gottfriedui Jordanui: „Ir jeigu jis [Vergilijus] dar mūsų laikais kaip apšviestas ir tikras krikščionis tebegyventų, o kaip pa-sikeistų jo „Iliada“, ir kokia gaudžia dejone skambėtų jo „Bukolikos“, į švelnius tonus įsimaišius disonansams...“ (*Und lebete er noch zu unserer Zeit als ein erleuchteter wahrer Christ; wie würde sich seine Iliade verändern, und seine Bucolica in tono molli mit untermischten Tonbrüchen [...]* *lementieren!*)⁸. Paties Donelaičio kūryboje, kaip matysime vėliau, disonansų nevengiama.

Leonas Gineitis viename paskutinių savo darbų apie Donelaitį taip pat atkreipė dėmesį į skirtį, egzistavusią tarp išsilavinusio kunigo, talentingo poeto ir tamsių jo parapijos valstiečių: „K. Done-laitis – ne rašto pramokęs būras, o Apšvietos amžiaus aukščiausio išsilavinimo šviesuolis, užsimo-jęs per poemos veikėjų mentalitetą nupiešti meninį ir kartu tikrovišką būrų gyvenimo paveikslą. „Metų“ autoriaus siužetinis ir kalbinis susilydymas su savo veikėjais rodo įjautos gilumą. Tai di-delio talento ženklas.“⁹

2. Pašaukimo išsakymas. Savo poetinį pašaukimą, kūrėjo misijos sampratą Donelaitis „iškal-ba“ lakštingalos metafora, naudota ne tik grožinėje kūryboje, bet ir persismelkusia į laiškus¹⁰. Vie-name iš išlikusių laiškų Donelaitis rašo: „Lakštingala jau visur savo dainas pabaigė, o mūsų lašinei bei dešros jau taip jau baigias. Ak, ir duona baigias, o rugiai dar nenoksta. [...] Rašyk man, kaip jūsų lakštingala dainavo šįmet! Kaip mūsų dainavo jau andai tau rašiau. Aš ją tik vienąsyk girdėjau krū-muose besilinksminant. Ale ne išmaniau tikrai, ką ji Jurguiui liepė. Rasi šįmet nereikėjo jį budint ir ragint.“¹¹ Čia lakštingalos metafora pasitelkiama išpasakoti didžiausiems dienos rūpesčiams: dėl vėluojančios vasaros gresiantis badas – „mūsų lašinei bei dešros jau taip jau baigias. Ak, ir duona baigias, o rugiai dar nenoksta“; dėl to kamuojantis nerimas: Lakštingalos (dainiaus?) pastangų bevaisiškumas, abejonė, ar verta buvo: „Rasi šįmet nereikėjo jį [Jurgutį] budint ir ragint.“ Lakštin-galos giesmė tampa gyvenimo nusakymo metafora – „Rašyk man, kaip jūsų lakštingala dainavo šįmet!“, t. y. papasakok, kaip laikotės, – prašoma laiško pabaigoje.

⁷ Naujausi Donelaičio „Metų“ kompozicijos tyrimai patvirtina, kad „Metai“ kaip poetinė visuma nebuvo Donelaičio griežtai planuojami. [...] J[j]ie [„Metai“] plėtojosi organiškai, kaip gyvas literatūrinis „augalas“. [...] „Metai“ buvo rašomi ilgą laiką – su pertraukomis, pratęsiant tekstą toje vietoje, kur jis nutrūko anksčiau. [...] Griežtesnio kompozicinio visumos plano „Metų“ tekste neatpažįstame.“ Žr.: ŠEFERIS, V. Kristijono Donelaičio „Metų“ kompozicijos problemos. *Literatūra*, 2012, Nr. 54(1), p. 51–52.

⁸ [DONELAITIS, K.] II laiškas. In DONELAITIS, K. *Raštai*, p. 277, 274. Leonas Gineitis yra daręs prielaidą, kad Donelaitis „artimiau siejosi su betarpiška gyvenimo tikrove negu su epochos literatūra“. Žr.: GINEITIS, L. *Klasizmas ir lietuvių literatūra*. Vilnius, 1972, p. 161–162.

⁹ GINEITIS, L. *Kristijono Donelaičio aplinka*. Vilnius, 1998, p. 73.

¹⁰ Kaip minėta, Donelaičio studijų metais Karaliaučiaus universitete poetikos dalykų mokyta iš Danieliaus Heinricho Arnoldto vadovėlio *Versuch einer Systematischen Anleitung zur Deutschen Poesie überhaupt*. Königsberg, 1732. Šioje, kaip ir kitose to meto poetikose, metaforinio kalbėjimo pagrindu laikomas gebėjimas išreikšti žmogaus sielą ir moralinius dalykus „gamtiškąja raiška“. Žr. p. 103.

Straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja Kęstučiui Daugirdui, maloniai parūpinusiam minėtos Arnoldto poetikos 1732 m. leidimo kopiją ir kilniai pasidalijusiam 2011 m. Klaipėdos universitete vykusios konferencijos „Donelaitis ir jo epocha“ metu skaityto pranešimo „Karaliaučiaus Teologijos fakultetas Donelaičio studijų laikotarpiu“ rankraščiu.

¹¹ [DONELAITIS, K.] I laiškas. In DONELAITIS, K. *Raštai*, p. 272.

„Metuose“ Donelaitis liudija ne tik ypatingą lakštingalos giesmės kokybę, bet ir ypatingą, tikro kūrėjo vertą laikyseną – mokėjimą išlaukti. *Kytras*, t. y. gudrus, išmintingas, kūrėjas elgiasi taip kaip lakštingala, kuri

...dar ikšiol kytriai pasislėpus,
Laukė vis, iki kožnas bus savo dainą pabaigęs.
Todėl ji paskiaus kasmets vis pradeda šūkaut
Ir nakties čėse, kad sviets jau miegt įsigūžęs,
Sau viena tamsoj budėdama garbina Dievą,
O išaušus jau, kad mes iš patalo kopam,
Kartais budina mus ir mūsų linksmina širdis. (*PL*, 80–86)¹²

Tikras dainius, talentingas dainius nesiplaka būrin, nečirškia kartu su visais (prieš lakštingalą „Metuose“ su švelnia ironija vaizduojamas žvirblių įsitikinimas, kad jie „taip jau vis šlovina Dievą“ (*PL*, 79). Ypatingas talentas išmintingai išlaukia momento, kol jo giesmė bus vienintelė, geriausiai girdima ir todėl įvertinama. Donelaitis akivaizdžiai prioritetą atiduoda talentingoms solo partijoms:

Tai tu tarp kitų paukštelių nei karalienė
Vis dailiaus ir šlovingiaus savo šūkteri šūtką. (*PL*, 111–112)

Kad Donelaičiui itin gerai buvo pažįstamas kūrėją aplankantis įkvėpimas, liudija lakštingalai adresuotas įspėjimas:

Tikt n' užmiršk, gaidau! per daug giedodama, valgyt. (*PL*, 137)

„Metuose“ daugiau joks kitas veikėjas nėra paraginamas „daugiau valgyt“, atvirkščiai, vis primenama, kad tinka sotintis kuo kukliau. Tačiau poetui, matyt, buvo gerai žinoma kūrybinės energijos galia, užvaldanti visą asmenybę, nustumianti į antrą planą kitus gyvybinius poreikius.

3. Kūrėjo misijos samprata. Nepaisant Karaliaučiaus universiteto provincialumo ir tam tikro konservatyvumo, čia virė gana aktyvus intelektualinis gyvenimas. XVIII amžiaus Prūsijoje iki Kanto filosofinės doktrinos susiformavimo viešpatavo vadinamoji Gottfriedo Wilhelmo Leibnizo ir jo sekėjo Christiano Wolffo filosofinė mokykla. Johannas Christophas Gottschedas, mokėsis Karaliaučiaus universitete pora dešimtmečių anksčiau nei Donelaitis, prisimindamas mokslo metus Karaliaučiuje, liudijo, kad ypatingą įspūdį jam darė Leibnizo veikalai, o „Teodicėją“ teigė studijavęs su „didžiuliu pasimėgavimu“, dėl to netgi su įkarščiu mokėsis prancūzų kalbos¹³. Wolffo idėjų smelktis ypač sustiprėjo dėstant Franzui Albertui Schultzui (nuo 1731 m.), kuris kūrė savitą Liuterio teologijos, pietistinių „praxis pietatis“ idėjų ir Wolffo filosofijos sintezę¹⁴.

Karaliaučiaus universitete studijų metais dominavusio sinkretizmo poveikis bus lėmęs „labai švietėjišką“ Donelaičio apsisprendimą grįžti į gimtojo krašto kaimą, rašyti lietuviškai. Be jokios abejonės, toks sprendimas buvo susijęs ir su jo nuoširdžiu (tarnaujant parapijoje, matyt, stiprėjusiu) įsitikinimu, kad reikia ne tik pačiam nepasiduoti bedievybei, bet visomis įmanomomis jėgomis stab-

¹² Čia ir toliau K. Donelaičio poema „Metai“ ir pasakėčios, nurodant eilutę, cituojamos iš leidinio: DONELAITIS, K. „Metai“ ir pasakėčios. Vilnius, 1994.

¹³ REICKE, J. Zu J. C. Gottsched's Lehrjahren auf den Königsberger Universität. *Altpreussische Monatsschrift*, 1892, Bd. 29, S. 85.

¹⁴ DAUGIRDAS, K. *Karaliaučiaus Teologijos fakultetas Donelaičio studijų laikotarpiu*. Konferencijos pranešimo rankraštis.

dyti jos plitimą visuomenėje. Donelaitis neabsoliutino mokslo poveikio¹⁵, kaip tai, sakykime, darė prancūzų švietėjai, ir dėl to konservatyvi kaimo bendruomenė jam galėjo atrodyti itin palanki dirva švietėjiškai-išganomajai misijai realizuoti. Būrus buvo galima ugdyti „taip, kaip reikia“ ir apsaugoti nuo kenksmingų bedieviškų naujųjų mokslų. Čia Donelaitis įžvelgė gilią savo misijos prasmę.

4. Žvilgsnis į pasaulį. Užėmęs bekompromisę tikėjimą teigiančio švietėjo poziciją, Donelaitis kuria harmoningo pasaulio modelį. Jo samprata didele dalimi atitinka Leibnizo suformuluotą koncepciją apie šį „geriausią iš galimų“, harmoningą pasaulį¹⁶. Dievas yra ta kategorija, iš kurios visa yra išspinduliuota ir į kurią visa sugrįžta¹⁷.

Nepaisant tam tikro kompozicinio nenuoseklumo, „Metai“ mums atrodo vientisi todėl, kad vientisas yra Donelaičio kultūrinis universumas, poemą „persmelkia sudėtinga „dieviškojo idealo“ ir „realybės“ dialektika“¹⁸. Visoje Donelaičio kūryboje išskaitoma „poeto aistra pasakoti apie pasaulį, koks jis turėtų būti Dievo šviesoje ir koks jis yra dorovinio nuopuolio šešėlyje“¹⁹. Žinoma, pasakodamas apie tobuliausią iš galimų pasaulį, Donelaitis daugiausia dėmesio skiria žmogaus istorijai po nuopuolio, tačiau neapeina ir gamtoje įžiūrimos disharmonijos, kuri būtina dėl kiekvieno esinyje neišvengiamai esančios blogio dalies²⁰. Ši mąstymo kryptis sietina su Šv. Augustino, teigusio, kad blogis nėra substancialus, jis yra tiesiog gėrio stoka, tradicija.²¹

Minėtoje Arnoldto poetikoje, iš kurios eiliavimo dalykų universitete mokėsi ir Donelaitis, sekant šimtmečiais suformuota tradicija, kūrėjas skatinamas apmąstyti gamtą, ją žavėtis kaip Dievo kūrybos objektu. Gamtoje esančios tvarkos nevalia peikti, nes visa, ką Dievas padarė, yra „labai gera“, net jeigu kartais ir netobula²².

5. Gamtos pamokos. Kaip duotybė priimama gamtoje vykstanti kova dėl būvio, kai stipresnis mintą silpnėsiu. Štai pavyzdiniame paukščių susirinkimo epizode „Pavasario linksmybėse“ erelis „tyrinėja“, kiek ir kokių paukščių buvo sunaikinta plėšrūnų:

Rasi ką šeškas ar baisinga pelėda sudraskė,
Mažų ką vanags ar kiaunė kopinėdama smaugė... (PL, 165–166)

Apžvelgęs stebinančią gyvybės įvairovę, leistą Kūrėjo žemėje, gandras konstatuoja: Dievas „kožną [...] vis su pasimėgimu sotin“ (PL, 182). Tai yra Dievo leistas gamtoje blogis, kuris negriaua būties harmonijos, o ją stiprina. Į tokį Dievo kurtos gamtos ratą įsitraukia ir žmogus, besirūpinantis maisto atsargomis. Čia jis yra gamtos dalis:

Vei ką sodai mums margai žydėdami rodė,
O ką vasara mums po tam augydama siūlė,

¹⁵ Vokiškame eilėraštyje „Tamsybių dievas“ (*Der Gott der Finsterniß*) Donelaitis bedieviškas idėjas skleidžiančias knygas lygina su mažu, nuodais. Žr.: DONELAITIS, K. *Raštai*, p. 266–267.

¹⁶ ЛЕЙБНИЦ, Г. В. Опыты теодицеи о благодати Божией, свободе человека и начале зла. In ЛЕЙБНИЦ, Г. В. *Сочинения в четырех томах*. Сост. В. В. СОКОЛОВ. Москва, 1989, т. 4, с. 135.

¹⁷ ЛЕЙБНИЦ, Г. В. Переписка с Кларком. Четвертое письмо Лейбница, или Ответ на третье возражение Кларка. In ЛЕЙБНИЦ, Г. В. *Сочинения в четырех томах*. Сост. В. В. СОКОЛОВ. Москва, 1982, т. 1, с. 454.

¹⁸ ŠEFERIS, V. Op. cit., p. 52.

¹⁹ Ibid., p. 53.

²⁰ ЛЕЙБНИЦ, Г. В. Опыты теодицеи о благодати Божией..., с. 150.

²¹ VABALAITĖ, R. M. Blogis, gėris ir laisvė geriausiam iš galimų pasaulyje. *Logos*, 2010, Nr. 64, p. 116.

²² ARNOLDT, D. H. Op. cit., S. 143.

Tas visas gėrybes jau kampe pakavojam
Irgi su puodais ar skauradoms virdami valgom. (RG, 58–61)

Lygiai taip pat natūralu ir būtina žmogui pasirūpinti itin gardžiais mėsiskais valgiais. Šią išgyvenimo dramą „Rudenio gėrybėse“ Donelaitis vaizduoja netgi ir lengvos ironijos potėpiu:

O jūs žąsys, jūs niekus pliuškėdamos antys,
Eikit, maudykitės, pakol dar atviros upės.
Jūs gaidžiai su vištoms ir kas mėžinį krapštot,
Bėkit, skubykitės ben kartą dar pasilinksmit.
Ale nedingokit, kad mes dėl alaso mielo
Ar dėl jūs dainų šventų jus šeriamo tvartuos;
Ne! mes dėl mėsos tiktai jūsų giriamo balsą. (RG, 62–68)²³

Anot Rimvydo Šilbajorio, „Donelaičio pasaulio transformacija į šventovę jokių būdu jo nesuabstraktina, nenustelbia jo normalaus organiško gamtiškumo. Donelaitis nėra nei mistikas, nei simbolistas, kuriam „šioji“ tikrovė mažiau tikra būtų už „aną“ – mistinę, pavirtusią į kokią nors „gryną idėją“. Anaipol, kaip tik per žemę su visu jos žemiškumu ir apsireiškia dieviškoji būtis: nieko nėra tikresnio už augalą, molį, mėšlą, taigi – už Dievo malonę čia ir dabar, žemėje.“²⁴ Tekste aprėpiamas bemaž visas žemdirbiui pažįstamas gamtiškasis pasaulis, jautriai fiksuojamos ne tik „kilniosios“ jo pusės. Štai visuotinio atgimimo ir džiaugsmo laiku „Pavasario linksmybėse“ grėsmingosios gamtos apraiškos tarsi „neturi balso“, visa daroma tylomis²⁵:

...musės ir vabalai, uodai su kaimene blusų
Mus jau vargyt vėl pulkais visur susirinko
Ir ponus taip, kaip būrus, įgelt išsižiojo. (PL, 16–18)²⁶
O vorai kampuos sėdėdami verpalus audė
Irgi medžiot tinklus tyloms kopinėdami mezgė.
Bet ir meškos, ir vilkai šokinėdami džiaugės
Ir suplėšyt ką tyloms į pagirį traukės. (PL, 23–26)

„Metuose“ gamta yra ne tik didinga, stebinanti, liudijanti dieviškąją išmintį, bet ir iš esmės stipresnė už žmogų, bauginanti. Slėpiningą gamtos galybę išreiškia metų laikų kaitos ratas, nenumaldomu sūkių ritmu pasiglemžiantis vis daugiau žmogaus laiko tiesės, ir grėsminga laukinės gamtos kaimynystė.

Tam tikrais periodais visos gamtos ir būrų, kaip jos dalies, patiriama maisto ar šilumos stoka yra Dievo nustatytos tvarkos dalis:

²³ Šiuo epizodu, sakytume, atvirkščiai atkartojama anksčiau aptarta paukščių tema „Pavasario linksmybėse“. Kontrastas itin aiškiai atskleidžia iš esmės skirtingą lakštingalos ir, sakykime, žąsies ar anties buvimo pasaulyje paskirtį.

²⁴ ŠILBAJORIS, R. Teksto plotmių santykiai Donelaičio „Metuose“. In ŠILBAJORIS, R. *Netekties ženklai*. Vilnius, 1992, 19–20.

²⁵ Į „džiaugsmo, muzikos, gamtos ir vaikiško nekaltumo, žaismo“ bei tylos kontrastą, kurią „Pavasario linksmybėse“, cituotame straipsnyje dėmesį yra atkreipęs Rimvydas Šilbajoris. Žr.: ŠILBAJORIS, R. Op. cit., p. 18–19. Galime tik pažymėti, kad vilkai neminimi „Pavasario linksmybių“ dalyje ir nepriklausomai minėtai tylos paradigmai: jie „gaujoms susibėgo / Ir, kaip pratę yr, tamsoj tralalaudami staugė“ (ŽR, 72–73).

²⁶ Dievo kurtos gamtos gėris, lygiai kaip ir blogis, atitenka visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų socialinės paskirties. Čia dar vienas taškas, situacija, kur būras gali pasijausti lygus su ponu.

...dosningas Dievs kiekvieną žino pasotyt;
Ale su pilnoms saujoms mus vis šert nežadėjo. (ŽR, 575–576)

Žmogui nevalia dejuoti ir skųstis dėl kokio nepritekliaus, nes dejuojant paneigiamas pasitėkėjimas dieviškąja Apvaizda, kuri yra „sudavadyjusi kiekvieną reikalą mūsų“ (ŽR, 629). Dievo didybe stebėtis, kuriančiąją jo galią šlovinti, nepaisant patiriamos stokos ar skriaudos, – tokia yra kiekvieno gyvo sutvėrimo pareiga.

Pavalgyt pamiršusi gieda pavasarį lakštingala, alkani Dievą šlovina ir visi kiti paukščiai, kurių

...nei viens iš didelio pulko
Verkdams ir dūsaudams mus lankyt nesugrįžo;
Ne! Ne verkt, bet linksmytis visi susirinko... (PL, 27–29).

Iš nuolat patiriamos stokos besirandanti įtampa yra dieviškojo plano dalis. Dieviškoji harmonija yra pažeidžiama, kai įsiterpia žmogaus pažeistumas. „Gaspadoriškasis“ gandras „Pavasario linksmybėse“ atsidūsta, kad „kartais tropyjas sulaukt ir alkaną dieną“, kai „dėl žmogaus griekų Dievs vargina svietą“ (PL, 183, 185), o savo monologo pabaigoje jis pavadina žmogų „razbaininku“, kai jis „smaguraut išsižioja“ (PL, 200–201). Nesusilaikymas, negebėjimas riboti savo poreikių yra grėsmingas, neatitinka dieviškojo plano nei žmogaus, nei jį supančios gamtos požiūriu.

Būrui, kaip ir visai gamtai, lemta gyventi patiriant nuolatinę stoką, išgyvenimo įtampą, išmoksiant priimti netektis ir mirtį. Visa tai yra neišvengiamos būties rato dalys. Nuolatinė gamtos rato kartotė teikia nusiramtinimą:

Juk ne pirmas mets, kaip mes gyvendami vargstam,
Irgi ne pirmas sykis jau, kaip šiupinį verdam.
Daug išleidom jau skūpų pavasario čėsų,
O kiek vasarų bei visokių rudenų matėm! (ŽR, 579–582)

Metų ciklo akcentavimas iš esmės susijęs su žemdirbiškąja savivoka, kai „[k],aip ir gamtoje, žmogaus gyvenime vienas kitą nuosekliai keičia gimimo, žydėjimo, brandos, vytimo ir mirties laikotarpiai, reguliariai besikartojantys iš kartos į kartą“²⁷. Taip, nekeliant asmenybės, individo problematikos, žmogus tarsi susilieja su gamta, kurioje, anot Leibnizo, nėra visiškos mirties metafizinė prasme, yra tik gyvybės formų kaita²⁸. Taigi Donelaičio perteikiama žmogiškojo laiko samprata balansuoja ties su gamta suaugusio žemdirbio savivokos ir krikščioniško mokymo apie išganymą riba.

„Metuose“ patys dramatiškiausi, netgi tragiški įvykiai pasakojami paprastai, vengiant žadinti emocijas. Dėl dramatiško Krizo likimo ar Pričkaus mirties nereikia „per daug nusimyti“, „Juk be Dievo sviete nieks negal nusiduoti“ (ŽR, 468–469), „Juk ne pirms mets, kaip mes gyvendami vargstam“ (ŽR, 579). Besisukantis gyvybės ir gyvenimo ratas ragina būrus užmiršti sielvartus ir rasti nusiramtinimą šeimoje, tvartuose. Senieji gali papasakot „glūpiems bebarzdžiams“ (ŽR, 583), kad jų laukiantis vargų ratas prasisuks taip greitai, kaip ir tėvų prasisuko.

²⁷ GUREVIČIUS, A. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius, 1989, p. 130.

²⁸ ЛЕЙБНИЦ, Г. В. Новая система природы и общения между субстанциями, а также о связи, существующей между душою и телом. In ЛЕЙБНИЦ, Г. В. *Сочинения в четырех томах*. т. 1, с. 275.

O vadinamasis „mirties šokis“ „Vasaros darbuose“ susiejamas su dinamišku šienapjūtės epizodu: į kiekvienos nukritusios žolelės vietą stoja nauja, užgesus vienai gyvybei nėra tuštumos, ją užpildo nauja. Pagaliau bus amžinybėje atstatomos tikrosios vertės, mažų būrų gyvenimai pagal nuopelnus bus išaukštinti:

Dievs kiekvieną kartą ras, kaip yr pažadėjęs,
Ir kožnam atlygys, kaip jis yr nusipelnęs. (*ŽR*, 515–516)

6. Žmogaus menkumas ir didybė. Donelaitis pripažino žmogaus vietos išskirtinumą kūrinioje. Žmogaus viršenybė gyvosios ir negyvosios gamtos atžvilgiu savaime jaučiama visame tekste. „Pavasario linksmybėse“ ištariama: „Tau, žmogau! miels Dievs daugių daugiaus dovanuoja“ (*PL*, 152). Dėl gausesnių Kūrėjo dovanų – o žmogų iš visos kitos gamtos išskiria protas, smelktis pažinti, kūrybinė galia – žmogaus atsakomybė didesnė. Žmogus, anot Leibnizo, yra „mažas dievas“ savo pasaulyje, savo mikrokosme, kurį jis valdo savitu būdu, panašiai kaip Dievas valdo pasaulį²⁹. Tačiau skirtingai negu tobulas Dievas, netobulas žmogus nuolat klysta. Tad stengtis būti kuo panašesniui į Dievą – svarbiausia žmogaus užduotis.

Donelaitis, apmąstydamas žmogaus buvimą ir būtį, dėmesį koncentruoja į jo menkumo situacijas. Poemoje žmogus niekur nepavadinamas didingu, tačiau du kartus jam pritaikomas epitetas „niekingas“. Dievas vieną kartą ir visiems laikams suderino žmoguje fizinę ir dvasinę būtį, pirmąją pajungdamas antrajai³⁰. Žmogus tampa niekingas tuomet, kai supainioja šią hierarchiją. Dėsniniga, kad būtent „Pavasario linksmybėse“, kur žmogaus ir gamtos paralelė intensyviausia ir kur labiausiai akcentuojamas žmogaus „iškritimas“ iš dieviškojo plano, du kartus į žmogų kreipiamasi „Tu, žmogau nieking!“ (*PL*, 63) ir „Tu, niekingas žmogau!“ (*PL*, 145). Nuo atgimstančios gamtos džiaugsmo scenų pereidamas prie žmogaus vaizdavimo, Donelaitis sąmoningai žaidžia virsmo, arba jo žodžiais, „mainų“ kategorija:

Ak! Ir tarp žmonių daug syk taip jau nusiduoda,
Kad ant svieto šio mainų tikrai padabojam. (*PL*, 118–119)
Dikšas, ans žioplys, mieste didei pasipūtęs,
Ir rūbais blizgančiais kasdien išsirėdęs,
Nei dievaitis koks tarp būrų skiauterę rodo;
O kad kartais mes jo glūpą girdime kalbą,
Tai ir būrs tur spjaudyt ir didei nusidvytyt;
Ypačiai kad apjekėlis toks niekina Dievą
Ir besišypsodams kaip pons glūpumą parodo. (*PL*, 120–126)

Žmogaus raiškos lauke labai svarbi yra kalba. Apaštalas Paulius laiške efeziečiams rašė: „Joks bjaurus žodis teneišaina iš jūsų lūpų... Ir neliūdinkite Šventosios Dievo Dvasios, kuria esate paženklinti atpirkimo dienai.“ (Ef 4, 29–30). Taigi Šventosios Dvasios paženklinto krikščionio lūpoms netinka bedieviškas žodis. Laikydamasis krikščioniškosios tradicijos ir itin griežtos šimtmečius puoselėtos protestantiškosios mokyklos³¹, Donelaitis labai dėmesingas žodžiams, kuriuos įdeda į

²⁹ ЛЕЙБНИЦ, Г. В. Опыты теодицеи о благодсти Божией..., с. 230.

³⁰ Ibid., с. 67.

³¹ Poetinės kalbos krikščioniškumo primygtinai raginama paisyti ir minėtame Arnoldto vadovėlyje. Žr.: ARNOLD, D. H. Op. cit., S. 11.

vieno ar kito veikėjo lūpas. „Metuose“ keikiasi ir bedieviškai kalba tikrai ponai ir nenaudėliai – įvardyti ar neįvardyti – būrai. Joks keiksmas ar Dievą niekinantis žodis neišsprūsta iš „viežlybų“ būrų lūpų³². Ne veltui poetas lietuvininkus porą kartų pavadina „viežlybais krikščionimis“ (RG, 851; *Tęsinys* 1³³).

Taigi Donelaičio kūryboje žmogaus dvasia skleidžiasi pirmiausia per ištariamą žodį. Tačiau ir visą žmogaus buvimą, elgesį, kūno kalbą galima suvokti kaip ženklus, kaip tam tikrą neverbalinį tekstą. Ir čia yra svarbu viskas: tiek drabužiai, tiek avalynė, tiek valgiai, tiek ir elgesys prie stalo, buityje, šeimoje, bendruomenėje, su gyvuliais ir pan. Taigi visas dievobaimingo, doro būro gyvenimas, darbai, kasdienybė yra absoliučiai vertingi Dievo sukurtame pasaulyje. Čia nėra mažų, nereikšmingų, menkų dalykų.

„Vasaros darbų“ mėslavežio scena tam tikru aspektu atkartoja „Pavasario linksmybėse“ aprašytą mainų sceną. Žmogus nepažįsta pasaulio sutvarkymo esminių dėsnių ir dažnai, spręsdamas pagal išorinius požymius, apsirinka. Tiesa, „viežlybieji“ būrai, laikydamiesi Dievo nustatytos tvarkos, įsiklausę į gamtos ritmą, apsirinka rečiau. Šiose eilutėse tai, kas esmingai svarbu, šventa, sąmoningai „nukeliama“ į pačią žemiausią, proziškiausią žemdirbio, baudžiauninko gyvenimo sferą, *sacrum* jungiama su *profanum*. Žmogus nežino, bet gali nujausti esminį mistinį virsmą: tai, kas tampa nereikalinga (mėslavežis sykiu yra ir išsivalymas), kitoje aplinkoje virsta palaimos pamatu. Visa, kas dieviškojo proto išspinduliuota į šį pasaulį, žmogui yra palaima, arba žegnonė. Mėšlas šioje frazėje tampa tokiu pat nuostabą dėl dieviškosios išminties keliančiu ženklu kaip ir dėl gyvosios gamtos harmonijos „Pavasario linksmybėse“: „Ak, šlovings Dieve, kaip dyvins tavo sutaikyms!“ (PL, 87); „...juk visur, kur žiūrim tikt, dyvai pasirodo“ (PL, 176).

Gražūs ir taurūs dalykai iškyla ant tvirto žemiškos prozos pamato. Būties pilnatvei išreikšti Donelaitis ne kartą pasitelkia Baroko estetikos pamėgtą kontrastą ir paradoksinę raišką:

Iš menkų daiktų daug syk dyvai pasidaro,
O iš mėšlo smirdančio žegnonė pareina. (VD, 276–277)

Sąlytis su šia proza suteikia išminties, dirbant „nešvarius“, bet švarinančius darbus, realizuojama žmogiškajai substancijai būtina pažinimo smelktis. Būrai žino, kad „drimelis puikus“ nezaunytų taip glūpai, jei „jo tėvs jį būt“ jų „darbus dirbt pamokinęs“ (VD, 303–304). Tačiau, kita vertus, žmogus negali šioje substancijoje „kaip šūdvalis“ prasmegti:

Bet ir tau, žmogau, negražu, tu gėdą turėsi,
Kad kaip šūdvalis ir tu vis smarvę mylėsi. (PAŠ, 53–54)

Apibendrinimas. Taigi pripažinęs kiekvieno Aukščiausiąja valia sukurto pasaulio elemento svarbą, Donelaitis sąmoningai nukreipė akis į žemiausias substancijas. Sąmoningai pasirinko kūrybą apie labiausiai beteisį, labiausiai atsilikusių didžiausio Prūsijos užkampio valstietį būrą. Apie jį ir jam. Benykstančia mažumos kalba. Galima kelti klausimą, ar šis kraštutiniai konservatyvus, „mažiausio“ Prūsijos karalystėje adresato pasirinkimas paradoksaliai nelėmė Donelaičio kūrybos modernumo to meto Europos poezijos kontekste? Pažeidęs tuomet galiojusias estetikos normas („skurdūs ir nelaimingi valstiečiai nevaizduotini“, „negalima leisti kaimiečiams prabilti jų šneka-

³² Vienintelis poemoje, tiesa, į mitinį laiką nukeltas („užpėnai“ miręs), geras ponas būrų atmintyje išliko ne tik dėl doro elgesio, bet ir dėl švelnios, malonios kalbos.

³³ DONELAITIS, K. *Tęsinys*. In DONELAITIS, K. *Raštai*, p. 83.

maja kalba“), Donelaitis staiga įsiveržė į geriausių Europos poetų tarpą ir ne tik tapo vienu iš jų, bet ir toli juos pralenkė. Europos mastu niekam nežinomas, silpno balso, silpnos sveikatos Prūsijos provincijos kaimo kunigas akimirka tapo bene didžiausiu Europos poetu. Akimirka, nes Europa apie jį tąkart taip nieko ir nesužinojo. Bet jis liko didelis mums, mūsų mažos, mažėjančios, išvažinėjančios tautos atstovams. Liko, kad primintų tikrąsias gyvenimo vertes ir vertybes.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai:

- ARNOLDT, Daniel Heinrich. *Versuch einer Systematischen Anleitung zur Deutschen Poesie Überhaupt*. Königsberg, 1732.
- DONELAITIS, Kristijonas. Tęsinys. In DONELAITIS, K. *Raštai*. Vilnius, 1977, p. 83–85.
- GINEITIS, Leonas. *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*. Vilnius, 1972.
- GINEITIS, Leonas. *Kristijono Donelaičio aplinka*. Vilnius, 1998.
- GINEITIS, Leonas. *Lietuvių literatūros istoriografija*. Vilnius, 1982.
- GUREVIČIUS, Aronas. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius, 1989.
- REICKE, Johann. Zu J. C. Gottsched's Lehrjahren auf den Königsberger Universität. *Altpreuussische Monatsschrift*, 1892, Bd. 29, S. 70–150.
- [RĖŽA, L.] [K. Donelaitis ir jo kūryba]. In *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*. Sud. L. GINEITIS. Vilnius, 2002, p. 16–42.
- ŠEFERIS, Vaidotas. Kristijono Donelaičio „Metų“ kompozicijos problemos. *Literatūra*, 2012, Nr. 54 (1), p. 39–55.
- ŠILBAJORIS, Rimvydas. Teksto plotmių santykiai Donelaičio „Metuose“. In ŠILBAJORIS, R. *Netekties ženklai*. Vilnius, 1992, p. 9–32.
- VABALAITĖ, Rūta Marija. Blogis, gėris ir laisvė geriausiame iš galimų pasaulyje. *Logos*, 2010, Nr. 7–8, p. 114–122.
- ЛЕЙБНИЦ, Готфрид Вильгельм. Новая система природы и общения между субстанциями, а также о связи, существующей между душою и телом. In ЛЕЙБНИЦ, Г. В. *Сочинения в четырех томах*. Сост. В. В. СОКОЛОВ. Москва, 1984, т. 4, с. 271–281.
- ЛЕЙБНИЦ, Готфрид Вильгельм. Переписка с Кларком. Четвертое письмо Лейбница, или Ответ на третье возражение Кларка. In ЛЕЙБНИЦ, Г. В. *Сочинения в четырех томах*. Москва, 1982, т. 1, с. 430–528.
- ЛЕЙБНИЦ, Готфрид Вильгельм. Опыты теодицеи о благодати Божией, свободе человека и начале зла. In ЛЕЙБНИЦ, Г. В. *Сочинения в четырех томах*. Сост. В. В. СОКОЛОВ. Москва, 1989, т. 4, с. 49–401.
- СОКОЛОВ, В. В. Философский синтез Готфрида Лейбница. In ЛЕЙБНИЦ, Г. В. *Сочинения в четырех томах*. Сост. В. В. СОКОЛОВ. Москва, 1984, т. 1, с. 3–77.

Santrumpos

PL – Pavasario linksmybės

VD – Vasaros darbai

RG – Rudenio gėrybės

ŽR – Žiemos rūpesčiai

PAŠ – Pasaka apie šūdvalį

**‘FOR FROM THE SMALL ACORNS THE GIANT OAKS GROW UP’,
OR HOW THE POOR TURNS INTO THE GREAT****Žavinta Sidabraitė**

Klaipėda University, Lithuania

S u m m a r y

The personality of Kristijonas Donelaitis presented a successful symbiosis of a priest and a poet: he experienced both his priesthood and his literary work as his vocation. To date, no doubts are left for literary scientists that, by writing poetry, Donelaitis both realized his innate talent and also, at least sometimes, adorned his sermons by the rhythm of hexameter. It was a conscious choice of Kristijonas Donelaitis to become a priest of a Lithuanian rural community and to take care of the parishers' faith and morals. Having undertaken a noble mission to take care of, and to enlighten, a rather uneducated Lithuanian peasant of that time, Donelaitis, in the manner typical of the Enlighteners, did not identify himself with his flock; he lived beside them, heard their worries and joys, but had never become one of them. Poetry became a field of expression of Donelaitis' convictions and the perceived duty. Both in his life and literary work, he deliberately directed his eyes towards the 'small' things. Stimulated by the undertaken mission, Donelaitis consciously chose to write about the most deprived and backward peasant-boor of the remotest periphery of Prussia: about him and for him, in the declining language of the minority. However, as it happened, the choice of the extremely conservative and the 'smallest' addressee in the Kingdom of Prussia had paradoxically predetermined the modernity of Donelaitis' poetry in the context of European poetry of the time. By having violated the prevailing aesthetical norms of the time and portrayed the everyday life of Lithuanian peasants without any embellishments, Donelaitis, due to the great power of his talent, forced his way into the ranks of the best poets of Europe and not only became one of them, but far surpassed them. A rural priest of a Prussian province with his weak voice and poor health, unknown to Europe, for a wink of an eye became perhaps the greatest European poet, however, could not be heard by it at the time: The poetry of Donelaitis in Lithuanian and German was only published in 1818.